

Oxford Journal of Scientific Research, 2015. - No.1. (9) (January-June). - Volume IV. - "Oxford University Press", 2015. – p.446-452.

Старцева Валентина Павлівна, Херсонський державний університет, кандидат психологічних наук, доцент кафедри природничо-математичних дисциплін та логопедії факультет дошкільної та початкової освіти

ОСОБЛИВОСТІ ЗМІСТОВОГО КОМПОНЕНТА СПО З ПОГЛЯДУ СПІЛКУВАННЯ

***Анотація:** У статті висвітлюються питання соціальної інтеграції дітей-сиріт молодшого шкільного віку із ЗПР, результати дослідження особливостей змістового компонента соціально-побутового орієнтування в аспекті суб'єкт-суб'єктної активності.*

***Ключові слова:** діти-сироти молодшого шкільного віку, затримка психічного розвитку, соціально-побутове орієнтування, суб'єкт-суб'єктна активність.*

Психолого-педагогічна наука приділяє значну увагу питанням соціального виховання, розвитку і корекції особистості дітей з психофізичними вадами з метою забезпечення їх оптимальної інтеграції в сучасні умови життєдіяльності (І.Д.Бех, В.І.Бондар, В.В.Засенко, С.Д.Максименко, В.М.Синьов, В.В.Тарасун, Л.І.Фомічова, М.К.Шеремет та ін.). Особливі труднощі в досягненні цієї мети об'єктивно виникають у діяльності шкіл-інтернатів, де навчаються діти із затримкою психічного розвитку.

Проведений аналіз загальної та спеціальної психолого-педагогічної літератури щодо формування знань, умінь і навичок соціально-побутового орієнтування у дітей-сиріт з ЗПР молодшого шкільного віку показав, що

даний напрямок корекційно-виховної та корекційно-навчальної роботи дидактично та методично недостатньо забезпечений відповідними науковими розробками та практичними рекомендаціями. Саме це й зумовило необхідність вивчення проблеми з метою визначення способів оптимізації процесу соціально-побутового орієнтування в дітей зазначеної категорії та сприяння їхній соціалізації. Дослідження низкою науковців (Л. Н. Галігузов, С. Ю. Мещеряков, Л. М. Царегородцев) психологічних аспектів виховання дитини-сироти в умовах школи-інтернату доводять факт відставання цих дітей у психічному розвитку від своїх однолітків, які живуть у сім'ях. Перш за все у дитини-сироти гальмується розвиток потреби у спілкуванні і, відповідно, – затримується формування комунікативної діяльності. Тобто особистісний розвиток вихованців дитячих будинків характеризується відсутністю тимчасової перспективи [1, с. 25].

Однак дослідження вчених М. О. Дубровської, В. К. Зарецького, В. Н. Ослон доводять, що перебування дитини у школі-інтернаті має і свої плюси [1; 2 та ін.]. На думку науковців, дитина перебуває в безпеці, її вихованням займаються фахівці, з'являється шанс оптимізації умов її життя.

Соціально-побутове орієнтування ми розглядаємо як наявність в особи знань і навичок щодо суб'єкт-об'єктної та суб'єкт-суб'єктної активності (тобто діяльності та спілкування) у сфері побуту і соціальних відносин [3, с.52-53].

Від опанування практичних дій відповідно до загальноприйнятих правил і вимог щодо СПО, які засвоюються протягом дитинства в процесі дошкільного та шкільного навчання й виховання, від набуття відповідного життєвого досвіду в колі родини, друзів та ін. залежить успішність соціалізації дитини взагалі. СПО допомагає дитині увійти до соціального та побутового оточення, набути якнайбільше різноманітних соціокультурних знань і навичок. Опанування дітьми знань і способів дій, що допоможуть їм включитися до організованої праці, побуту та відпочинку (та якими

володіють адаптовані до соціального середовища дорослі), є життєво необхідними для дітей-сиріт із ЗПР молодшого шкільного віку [4, с.34-47].

При цьому ми виходили з того, що СПО у плані спілкування стосується організаційного (наявність знань, вмінь і навичок щодо вибору адресата, підготовки до комунікативного акту, застосування загальноприйнятих правил організації контакту), перцептивного (знання, вміння та навички про сприймання та розуміння інформації, дотримання правил комунікації) та власне оперативного (знання, вміння та навички про вербальну передачу повідомлень із дотриманням правил граматики) аспектів [5; 6; 7] та забезпечується емоційно-мотиваційним (позитивним ставленням до СПО), змістовим (знаннями про правила спілкування) та операційним (уміннями та навичками спілкування) компонентами.

У статті наводяться найважливіші результати вивчення сформованості змістового (знань) компонента СПО з погляду спілкування. Для виявлення особливостей СПО у дітей зазначеної категорії дослідження проводилось у порівняльному плані: вивчались діти-сироти із ЗПР, які перебували в умовах школи-інтернату; діти з нормальним розвитком та діти із ЗПР, які виховувалися в умовах сім'ї. Для виявлення динаміки СПО дітей упродовж шкільного навчання в початковій ланці експериментальна робота проводилась у 1-х та 4-х класах.

В основу розробки методики дослідження покладалось розуміння суті СПО та його складових.

Соціально-побутове орієнтування у плані суб'єкт-суб'єктних відносин представлено нами як явище, до якого входять компоненти та складові.

До змістових складових СПО у плані спілкування ми віднесли:

– “Спілкування у межах школи-інтернату”: знання та вміння зрозуміло для інших висловлювати думки до інших (“викладання власних думок”); формулювати звернення та запитання, відповідати на них, вести розмову (“ведення дискусії”); заперечувати своєму опоненту, відстоювати свою позицію та змінювати її за необхідністю (“взаємодія в групі”); дотримуватись

соціальної дистанції під час спілкування (“соціальна дистанція у спілкуванні”);

– “Спілкування поза школою-інтернатом”: включає ті ж елементи, що і під час спілкування у межах школи-інтернату, але стосується людей, які не оточують безпосередньо дітей-сиріт та є для них незнайомими.

Слід зазначити, що спілкування, пов’язане з СПО, в умовах школи – це знання та вміння зрозуміло висловлювати свої думки, формулювати звернення і запитання, відповідей на них, вести розмову, заперечувати своєму опонентові, відстоювати свою позиції та змінювати її за необхідністю, дотримуватися соціальної дистанції під час спілкування, це стосується і спілкування поза школою (воно включає ті ж елементи, що і спілкування у межах школи-інтернату), але воно стосується людей, які не оточують безпосередньо дітей-сиріт і є для них незнайомими.

Відповідно до методики дослідження передбачалось вивчення особливостей знань дітей-сиріт щодо СПО в аспекті спілкування (щодо визначених складових). Для вивчення в учнів знань щодо СПО у плані спілкування використовувалось анкетування педагогів. Отримані дані підлягали якісному та кількісному аналізу, на основі чого визначався рівень сформованості в учня знань щодо спілкування, пов’язаного з СПО. На основі здобутих даних визначалися рівні сформованості знань (за їх повнотою, адекватністю та усвідомленістю).

Аналіз результатів дослідження свідчить про наявність в учнів усіх досліджуваних категорій (ЗПР-сироти, НР та діти із ЗПР, що виховуються в умовах родини) знань про спілкування в СПО. При цьому переважає нижчий за середній рівень сформованості змістового компонента СПО в аспекті спілкування. У дітей наявні поодинокі і не завжди точні знання про комунікативну діяльність, які виявляються в труднощах під час правильного формулювання питань, звернень до співрозмовника, під час надання відповіді на звернення до них, а також запитання, у процесі викладення власних думок. Варто звернути увагу на те, що у НР та дітей із ЗПР, що

виховуються в умовах родини, переважає середній рівень сформованості змістового компонента СПО в аспекті спілкування.

Високого рівня знань щодо СПО (коли учень переважно досконало, адекватно, у повному обсязі, усвідомлено володіє знаннями стосовно комунікативної діяльності для забезпечення СПО), хоч і меншою мірою, але виявлено у дітей-сиріт із ЗПР. Слід зазначити, що впродовж навчання та виховання у дітей-сиріт із ЗПР та інших груп досліджуваних спостерігаються певні зміни у становленні знань із СПО, пов'язаних зі спілкуванням.

На основі докладного аналізу здобутих даних про сформованість змістового компонента СПО виявлено, що у дітей-сиріт із ЗПР (як і ЗПР) превалює нижчий за середній рівень сформованості знань про складові СПО (спілкування в умовах школи, спілкування поза школою).

З'ясовано також, що впродовж навчання та виховання у дітей-сиріт із ЗПР, як і в дітей інших досліджуваних категорій, спостерігається динаміка у формуванні знань про складові спілкування, пов'язаного з СПО. Так, діти краще обізнані у правилах спілкування в знайомих місцях, де вони самостійно доносять свої думки до педагогів, оточуючий персонал, відповідають на їх питання, дають розгорнуті відповіді, самостійно формулюють коректні питання, заперечують у спілкуванні, відстоюють свою позицію та розумно змінюють її під час спілкування за необхідністю, ніж у таких же випадках, але поза школою.

Вивчення СПО дітей-сиріт із ЗПР в аспекті спілкування передбачало виявлення наявності та характеру зв'язку між його компонентами (змістовий, операційний, емоційно-мотиваційний), які наповнювались змістом складових (спілкування у межах школи-інтернату та спілкування поза школою-інтернатом) і відповідних елементів. З цією метою використовувався кореляційний аналіз. Отримані дані кореляційного аналізу доповнюють результати вивчення особливостей СПО у зазначеній категорії дітей, сприяють визначенню шляхів педагогічного впливу на них з метою підвищення підготовки їх до життя [3, с.119-121]..

Чітко виражений та високий рівень зв'язку виявлено між знаннями у межах окремих складових СПО:

1. “Спілкування у межах школи-інтернату”. Виразний зв'язок виявлено між знаннями про ведення дискусії та знаннями про взаємодію в групі ($\rho^s = 0,64$); знаннями про соціальну дистанцію ($\rho^s = 0,46$).

2. “Спілкування поза межами школи-інтернату”. Високий та виражений зв'язок виявлено між знаннями про виклад своїх думок та всіма іншими елементами спілкування поза школою-інтернатом – ведення дискусії, взаємодія в групі, соціальна дистанція ($\rho^s = 0,82; 0,60; 0,49$).

Тобто для знань про розв'язання завдань спілкування (забезпечення усіх його елементів), пов'язаного з СПО за межами школи-інтернату, особливе значення мають знання про те, як правильно висловлювати свої думки. І навпаки – засвоєння знань про найважливіші елементи спілкування в СПО сприяє становленню знань про те, як правильно висловлювати свої думки.

Виражений зв'язок існує також між знаннями про ведення дискусії та взаємодію у групі ($\rho^s = 0,66$).

У межах змістового компонента виявлено наявність зв'язку між знаннями щодо більшості елементів спілкування в СПО у межах школи-інтернату та за її межами. Це свідчить про можливість розглядати елементи СПО в межах кожної складової як загальнокомунікативні, що тісно взаємопов'язані. При цьому слід відзначити, що для успішності СПО за межами школи-інтернату, усіх її складових особливого значення набувають знання щодо висловлювання своїх думок, тоді як для СПО у межах школи-інтернату знання щодо цього елементу спілкування не є значущими: адже дитині-сироті із ЗПР, яку всі знають у школі, не має особливої необхідності презентувати себе – її потреби і так є зрозумілими для оточуючих.

Таким чином, виходячи з результатів дослідження можемо сказати, що діти-сироти із ЗПР унаслідок соціальних факторів недостатньо обізнані щодо спілкування як в умовах школи, так і поза школою. Наведені результати

дослідження свідчать, що діти-сироти із ЗПР потребують спеціально організованого психолого-педагогічного впливу в умовах школи-інтернату, спрямованого на формування знань щодо всіх складових СПО (в аспекті спілкування) для підвищення рівня їх адаптивних можливостей та успішної соціалізації.

Список літератури:

1. Галигузова Л. Н. Психологические аспекты воспитания детей в домах ребенка и детских домах / Л. Н. Галигузова, С. Ю. Мещерякова, Л. М. Царегородцева // Вопросы психологии. – 1990. – № 6. – С. 17-25.

2. Зарецкий В. К. Пути решения проблемы сиротства в России / [Зарецкий В. К., Дубровская М. О., Ослон В. Н., Холмогорова А. Б. и др.]. – М. : Вопросы психологии, 2002. – 456 с.

3. [Старцева В.П.](#) Особливості соціально-побутового орієнтування дітей-сиріт молодшого шкільного віку із затримкою психічного розвитку: дис. ... канд. психол. наук : 19.00.08 / Старцева Валентина Павлівна. - К., 2011. – 199 с.

4. Ломов Б. Ф. Категория общения и деятельности в психологии / Б. Ф. Ломов // Вопросы философии. – 1979. – №8. – С. 18-47.

5. Бойков Д. И. Общение детей с проблемами в развитии: коммуникативная дифференциация личности : [учебно-методическое пособие] / Бойков Д. И. – СПб. : КАРО, 2005. – 288 с.: ил.

6. Слесик К. М. Формування умінь спілкування молодших школярів у позакласній навчально-виховній роботі: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: спец. 13.00.09 “Теорія навчання” / К. М. Слесик. – Х., 2003. – 18 с.

7. Ступницкая М. Диагностика уровня сформированности общеучебных умений и навыков школьников / М. Ступницкая // Школьный психолог. – 2006. – №7. – С. 7-10.